

89. Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссией. – Т. 5. – СПб., 1853. – С. 220.
90. Таїрова-Яковлева Т. Іван Мазепа і Російська імперія. Історія «зради». – К., 2013. – С. 72–73.
91. Оглоблин О. Гетьман Іван Мазепа та його доба. – Нью-Йорк–К.–Львів–Париж–Торонто, 2001. – С. 136.

V. Kononenko. Modernization Projects of Ukrainian Central Administration during Time of Ivan Mazepa. The study examined the functioning of the Ukrainian central administration in 1687–1709 in the context of adaptation the traditions to the challenges of modernization and implementation of innovations. Changes in the Hetmanate presented in the form of a theoretical model of «moderate modernization». It is investigated that Mazepa modernization became the basis for further reform in Hetmanate in 1710s-1760s by both Ukrainian and imperial administration. Particular attention is given to innovations in management, fiscal-military, cultural and educational, and judicial fields.

Key words: *Hetmanate, Ivan Mazepa, moderate modernization, modernization projects, central administration of the Hetmanate.*

Отримано: 16.10.2014 р.

УДК 94(477.43)“17-18”:322

А. Філінюк

ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА В ЕТНОРЕЛІГІЙНИХ ТРАНСФОРМАЦІЯХ У ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ НАПРИКІНЦІ XVIII – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX ст.

А. Філінюк. Православна церква в етнорелігійних трансформаціях у Правобережній Україні наприкінці XVIII – першій половині XIX ст. У статті на основі введення в науковий обіг значного числа архівних і опублікованих документів, вивчення та осмислення наукової літератури зроблено спробу на основі сучасної методології простежити причини, тенденції та особливості етноконфесійних змін у Правобережній Україні і місце в них православної церкви від часу її приєднання до складу Російської імперії в 1793–1795 рр. до середини XIX ст. Наголошено на тому, які чинники впливали на трансформації в церковно-релігійному житті регіону. Підкреслено, як на місце і роль священнослужителів вплинуло переведення їх на державне фінансування. Обґрунтовано положення про те, як держава нейтралізувала православну церкву як конкурента за владу і чинника українського національного та політичного сепаратизму. Зауважено, що із вростанням Правобережжя в політичний організм імперії національний чинник став переважати над релігійним, хоч часто й виступав під релігійною оболонкою. Доведено, що здійснені царизмом, який взяв під жорсткий контроль релігійне життя, церковні заходи спрямовувалися на

нейтралізацію польського централізму та українського сепаратизму і можливого союзу панства та селянства хлопства, який спостерігався в суспільстві. Відтворено, як Православна церква, перемістившись у центр державного життя і суспільно-політичних процесів, стала все більше втрачати характер суто церковної й спрямовувати зусилля на формування в новій окраїні соціокультурного простору російського типу й надавати найважливішим політичним та економічним заходам царизму релігійного забарвлення.

Ключові слова: етноконфесійні зміни, Правобережна Україна, православна церква, церковна ієрархія, державна церква.

А. Филинюк. Православная церковь в этнорелигиозных трансформациях в Правобережной Украине в конце XVIII – первой половине XIX в. В статье на основании введения в научный оборот значительного числа архивных и опубликованных документов, изучения и осмысления научной литературы сделано попытку на основе современной методологии проследить причины, тенденции и особенности этноконфессиональных изменений в Правобережной Украине и местов них православной церкви со времени её присоединения в состав Российской империи в 1793-1795 гг. до середины XIX ст. Выделено факторы, которые влияли на трансформации в церковно-религиозной жизни региона. Подчеркнуто, как на место и роль священнослужителей повлияло переведение их на государственное финансирование. Обосновано положение о том, как государство нейтрализовало православную церковь в качестве конкурента за власть и фактор украинского национального и политического сепаратизма. Проанализировано, как из вращением Правобережья в политической организм империи национальный фактор стал преобладать над религиозным, нередко продолжая выступать под религиозной оболочкой. Доведено, что осуществленные царизмом, который взял под жесткий контроль религиозную жизнь, церковные мероприятия направлялись на нейтрализацию польского централизма и украинского сепаратизма и возможного союза панства и крестьян, который наблюдался в обществе. Исследовано, как Православная церковь, переместившись в центр государственной жизни и общественно-политических процессов, стала всё больше терять характер исключительно церковной и направлять усилия на формирование в новой окраине соціокультурного пространства российского типа и придавать важнейшим политическим и экономическим мероприятиям самодержавия религиозной окраски.

Ключевые слова: этноконфессиональные изменения, Правобережная Украина, православная церковь, церковная иерархия, государственная церковь.

На сучасному етапі релігійний чинник набуває дедалі більшого значення в українському державотворенні та формуванні високоцивілізованого, демократичного суспільства. Це, в свою чергу, зумовлює актуальність дослідження місця та ролі Православної церкви в етнорелігійних трансформаціях у Правобережній Україні з часу її приєднання за другим і третім поділами Речі Посполитої до складу Російської імперії і до середини XIX ст. Адже саме в цей період своїм корінням входять як формування загальної релігійної панорами в регіоні, так і проблеми міжконфесійних і міжетнічних взаємин.

До історії діяльності православної церкви в Правобережній Україні звертались В. Антонович, М. Грушевський, Д. Дорошенко, М. Драгоманов, І. Огієнко, із числа російських дослідників – П. Бобровський, М. Колявич, Ю. Кондаков та інші.

Окремі аспекти цього питання знайшли відображення в працях сучасних дослідників Ю. Білоусова, Ю. Блажевича, Е. Зваричука, А. Зінченка, О. Крижанівського, В. Марчука, В. Перерви, С. Плохія, М. Рибачука, І. Скочиляса, О. Скуса, П. Слободянюка, Н. Стоколос, С. Таранця, А. Філінюка, Ю. Хитровської та інших фахівців. Однак проблема поки що не знайшла всебічного висвітлення у вітчизняній науковій літературі.

Передусім, підкреслимо, що перебіг релігійного життя, етноконфесійні трансформації в Правобережжі наприкінці XVIII – в першій половині XIX ст. зумовлювалися кількома чинниками. По-перше, провідним, проте негативним фактором було цілеспрямоване насадження російським самодержавством власної тоталітарної парадигми ідеологічної, культурної, мовної та православно-конфесійної уніфікації. Внаслідок цього на його територію поверталась не материнська православна віра, а російське православ'я, що виконувало духовну підставу¹ самодержавства. Православні храми, приходи та церковні освітні заклади ставали державними інституціями і головними осередками зросійщення українців. По-друге, серед першочергових заходів царського уряду було запровадження в православ'ї російської ієрархії, російських канонів, введення в церковну службу російської мови, суворой регламентації церковно-релігійного життя, системи підготовки і призначення служителів культу, організації освіти та виховання дітей. По-третє, завдяки проведенню секуляризації і запровадженню для духовенства заробітної плати з державної скарбниці було завершено перетворення православної церкви в державну структуру. На утримання релігійних установ з державного бюджету виділялося близько 10% усіх видатків².

Сплачуючи казенне жалування служителям культу, царизм цим самим гарантував їм захист і незалежність від прихожан. За таких обставин священикам нічого не залишалось, як дякувати Богові та уряду за добробут, сумлінно виконувати пастирські обов'язки на користь церкви і держави³. По-четверте, одночасно з реалізацією курсу на ліквідацію духовно-культурної своєрідності корінних мешканців нещадному руйнуванню зазнали уніатська церква, українські освіта та віра як засоби збереження, розвитку в передачі з покоління в покоління культурно-духовних цінностей, консолідації українців у єдиний народ. У цю боротьбу включилися як православні, так і католики⁴. По-п'яте, царизм заохочував релігійні конфлікти, загострював міжконфесійні суперечності між представниками релігійних конфесій, а отже між представниками різних етносів регіону.

До 1793 р. міжконфесійні та міжнаціональні взаємовідносини тут були своєрідним «дисидентським питанням», котре російська дипломатія використовувала для втручання у внутрішні справи Речі Посполитої⁵. Після включення Правобережної України до Російської імперії вони стали

факторами церковного життя та внутрішньої політики самодержавства, спрямованими на нейтралізацію православ'я як конкурента за владу і чинника українського національного та політичного сепаратизму⁶.

Суспільство Правобережжя відзначалося достатньо складною етнорелігійною панорамою, а національно-релігійне життя – територіальними, заступницькими та поліцейськими завданнями. Більшість жителів регіону напередодні його приєднання до Росії складали уніати і лише незначну частину вагу – православні українці. Поляки представляли римо-католицьку церкву, яка за кількістю була другою конфесією, однак відзначалась найбільшою впливовістю в суспільстві. Євреї були носіями іудейського віросповідання, котрі упродовж першої половини XIX ст. за чисельністю випередили поляків-католиків. Частина росіян, які оселились у Правобережній Україні, сповідували старообрядництво. Після 1793 р. росіяни були представлені представниками православної церкви. До них належали, чиновники, військові, священики та інші.

Поліконфесійністю вирізнялися навіть вулиці та квартали міст і містечок. Переплетення релігійних і політичних проблем у Правобережній Україні «еволюціонувало так, що національний чинник став насправді став переважати над релігійним, хоча й далі часто виступав під релігійною оболонкою»⁷. Ототожнення національної і релігійної належності переносилося на міжконфесійні відносини: росіяни ставилися до «іновірців» з такою ж неприязню, як до «іногородців»⁸. Відтак, питання віросповідання в Правобережній Україні набуло політичного характеру⁹. Церковні заходи, що впливали з експансіоністської та інкорпораційної політики самодержавства, спрямовувалися на нейтралізацію польського централізму, українського сепаратизму і руху від панства (польського та католицького) до хлопства (російського і православного), який спостерігався в суспільстві¹⁰.

Світська влада опікувалась поширенням та охороною православ'я¹¹. Безпосередньо за церковним управлінням і проведенням державної лінії в губерніях пильно контролювали прокурори¹². Взаємодія держави і церкви проявлялася в тому, що уряд контролював всі важливі питання всередині духовно-релігійної сфери. Православна церква, перемістившись у центр державного життя і суспільно-політичних процесів, стала все більше втрачати характер суто церковної й спрямовувати зусилля на формування в новій країні соціокультурного простору російського типу й надавати найважливішим політичним та економічним заходам царизму релігійного забарвлення. В свою чергу, вона визнавала державні закони джерелом права у сфері церковних відносин¹³, приведення народного благочестя у відповідність із канонами православ'я, його уніфікації та суворого відділення священного від мирського¹⁴. Зокрема, відчуження православного духовенства від парафіян було спричинено ліквідацією виборного принципу¹⁵. Це не лише суттєво змінило етнорелігійну панораму регіону, а й зумовило початок поступового сходження православної церкви з національного ґрунту українців і мобілізацію їх етносоціального і духовно-морального потенціалу як противаги російсько-польському наступу задля захисту всього укра-

їнського. Під тиском створених царизмом умов українці Правобережжя зазнали істотних духовно-моральних трансформацій – життєвих і виховних настанов, релігійних уявленнях, моральних нормах і вчинках. Змін зазнали воля, ідеали, ціннісні орієнтації тощо. Відтак, крок за кроком православна церква перетворилася в засіб ідентифікації корінного населення як росіян.

Якщо до 1793 р. панівні позиції в Правобережжі посідала кількісно невелика, але політично, соціально та економічно найсильніша римокатолицька¹⁶, переважно польська за етнічним складом церква; на другому місці перебувала кількісно найбільша і конфесійно близька (як християнська, а не лише через підпорядкування папі Римському – авт.) до католиків уніатська, головним чином українська церква і лише на третій сходинці знаходилася кількісно невелика православна, також українська церква¹⁷, то з приєднанням до Росії на найвищий щабель була піднесена православна церква, другу сходинку зайняла римокатолицька церква, до якої російська влада ставилася з терпимістю; третю сходинку посіли іудейська та протестантські конфесії, а на найнижчий щабель перемістилася уніатська церква, яку, як уособлення українства, царизм фактично поставив поза законом. В духовно-релігійній сфері краю виникло нове коло суперечностей, пов'язане з адаптацією до Росії, що відбувалася за допомогою насильницьких методів і народно-психологічних засобів. Вирішити ці проблеми можна було єдино можливим шляхом – перетворити православну церкву в державний орган, покликаний допомогти цивільній владі реалізувати ідею морального об'єднання з історичною Росією, імплантувати прихожанам російське начало і тим самим забезпечити їх духовне злиття з росіянами¹⁸. М. Драгоманов писав, що російські політики «стали застосовувати до них аршин боярської монархії і нетерпимості православно-обрядової»¹⁹. Абсолютна більшість уніатів зі своєї ініціативи, шляхом заохочення і під тиском створених умов перейшла в православ'я, що стало передумовою для створення трьох єпархій.

Поширення на територію Правобережної України імперської влади тягло за собою репресії супроти уніатів та їх насильницьке навернення на одержавлене російське православ'я (1793, 1795, 1839). В особливому імператорському указі від 22 квітня 1794 р. генерал-губернатору краю генералу Т. Тутолміну було поставлено чітке і доволі однозначне завдання – викорінювати унію²⁰. Головним мотивом у цьому було возз'єднання уніатів у православ'ї як надійний засіб до утвердження народу в одностовтві та спокої, а протидія цьому – кримінальним злочином²¹. Представники російської влади вели рішучу боротьбу із впливами уніатського духовенства на народні маси та всіляко обмежували права уніатських єпархій²². Нерідко для цього навіть застосовували судові рішення про висилку уніатських священників з населених пунктів та передачу церковних земель православним священикам²³. Урешті-решт, вже на межі XVIII–XIX ст. державно-церковні відносини рішуче повернулись на користь православної церкви. Ця тенденція набула стійкого характеру в перших десятиліт-

тях XIX ст. і стала необоротною після придушення Польського повстання 1830-1831 рр. і знищення уніатської церкви в 1839 р. Держава, в свою чергу, взяла під жорсткий контроль церковне життя, а уніатів стала наполегливо перетворювати у православних²⁴.

Причина наступу на уніатську церкву полягала в тому, що вона стала практично чи не в єдиним виразником національних засад, культури українців й за висловом Є. Сверстюка, «стала непохитним оборонцем старовинних звичаїв, народної обрядовості, візантійської літургійної практики»²⁵. Відтворила та оберігала слов'янське християнство з тільки їй властивими традиціями і обрядами²⁶. Боролася проти полонізації, захищала рідну мову і сприяла формуванню національної інтелігенції – провідника нації. Безперечно, вплив унії на культуру і долю українців був неоднозначним: «відіграло важливу роль у збереженні та розвитку національної самосвідомості, культури, мови», але трагічно відбилося на здатності православ'я підтримувати зростання національної самосвідомості українства, його снагу до опору²⁷. Тому і поляки, і росіяни дивилися на неї, як на поприще, зручне для утвердження свого впливу.

Водночас, усе це свідчило, що і російський царизм, і католицька церква вбачали в уніатстві уособлення чужого їм українського етносу. Але й повернення на православ'я ні в чому не поліпшило долі української кріпацької маси, а скасування уніатської церкви з її культурними установами спричинило тільки ослаблення одиноких культурних впливів, які досягли цієї мети²⁸. Насправді, існування уніатської церкви було на заваді остаточного злиття Правобережжя з імперією.

Слід зауважити, що у першій половині XIX ст. православне духовенство Правобережжя в тісній співпраці з органами цивільної влади зосереджувало свої зусилля і на боротьбі з сектантством та іновірством, витісняючи їх з сіл та містечок. Однак основним напрямком його місіонерської діяльності була боротьба з уніатством та покатоличенням, тобто з українцями та поляками.

Римо-католицька церква та її духовенство, як впливова сила в економічному, суспільному та духовному житті Правобережної України, зазнали від царського уряду і його органів на місцях значних обмежень, локалізації впливу, а згодом були поставлені в економічну залежність від держави. Особливо посилювалося переслідування священників цієї церкви після польського повстання 1830-1831 рр.

Починаючи з кінця XVIII ст., Правобережжя через історико-етнографічні обставини стало перетворюватися в один із найбільших регіонів зосередження єврейської меншини, які сповідували іудейську віру. Значною концентрацією євреїв відзначалися міста і містечка, де вони склали від 12 до 72% їх мешканців.

Важливим напрямком політики самодержавства було навернення євреїв у православ'я. Це пояснюється тим, що царизм за допомогою православної віри прагнув підірвати коріння іудейства, розмити ustalені єврейські традиції, внести розкол у єврейські громади і, врешті-решт, погли-

нути їх у російське середовище. Ефективними засобами асиміляції євреїв стало вихрещення їх у православ'я. Його організували в найбільших православних храмах за участю найавторитетніших православних священиків, представників влади та військового начальства²⁹. Траплялися чимало випадків, коли євреї спочатку під тиском поміщиків переходили в римо-католицьку церкву, а пізніше ставали православними³⁰. На початку ХІХ ст. кількість тих, хто переходив із римо-католицької, іудейської чи протестантської церков у православ'я, істотно зростає³¹. Факт переходу поляка, єврея, лютеранина в православ'я давав їм як моральні, так і матеріальні привілеї, особливо тим, хто володів російською мовою. За перехід до християнської віри казначейство навіть практикувало грошову винагороду. Вихрещені євреї з часом змінювали звичаї, втрачали свої етнокультурні риси і самобутність, частково або й повністю асимілювалися в російському середовищі. Водночас, частина з них приймала римо-католицьку віру. Органи російської влади рішуче перешкоджали цьому, робили усе, аби іудеї не ставали католиками, а переходили до православ'я.

Сам факт наповнення російськими військами, цивільними чиновниками та православними місіонерами Правобережної України засвідчує, що цим самим повернута на її територію православна церква разом із уніатською конфесією перестала бути чинником ідентифікації українців. Ще більш помітним цей процес став із навершенням у православ'я римо-католиків та іудеїв, які, в свою чергу, виступали засобом ідентифікації поляків, євреїв чи інших колоністів. Іншими словами, православна церква в Правобережжі стала втрачати свою українськість, натомість дедалі більше набувала російського та поліетнічного характеру.

Отже, наприкінці ХVІІІ – в першій половині ХІХ ст. у Правобережній Україні відбулися істотні етнорелігійні трансформації, зумовлені анексією великого українського регіону Російською імперією та розгортанням інкорпораційної політики самодержавства щодо його перетворення в звичайну складову північно-східної метрополії. В горнилі самодержавної релігійної політики ключову роль у них зайняла повернута і перетворена переважно з уніатів в державну структуру православна церква. Її господарями стали російська влада та російське або зрусифіковане українське духовенство. Другорядне місце в церковній ієрархії посіла римо-католицька церква. Однак після Польського повстання вона почала зазнавати зростаючих системних утисків. З позицій центральної та місцевої влади терпимими конфесіями стали іудеї та протестанти. Значна частина уніатів, котрі зберегли свою віру, хоч і були поставлені поза законом, проте аж до кінця 30-х рр. залишалася важливим чинником, який представляв і самовіддано захищав духовність та ідентичність українців.

Примітки

1. Шевчук В. Почаївський культурний осередок ХVІІІ – початку ХІХ століття / Валерій Шевчук // Україна: Наука і культура. – Вип. 29. – К., 1996. – С. 149.

2. Кам'янець-Подільський міський державний архів, ф. 226, оп. 79, спр. 7141, арк. 10.
3. Сельские батюшки и матушки в отношении к сельскохозяйственным занятиям // Подольские епархиальные ведомости. Часть неофициальная. – 1897. – № 42. – С. 1128.
4. Коялович М. История воссоединения западно-русских униатов старых времен (до 1800 г.) / М. Коялович. – Мн. : Лучи Софии, 1999. – С. 4.
5. Грушевский М. С. Очерк истории украинского народа / Примеч. В. М. Рычки, А. И. Гуржия / М. С. Грушевский. – К. : Лыбидь, 1990. – С. 279.
6. Древнейшие православные церкви в Подолии // Подольские епархиальные ведомости (Далі – ПЕВ). Часть неофициальная. – 1895. – № 41. – С. 1006; Темко Г. Д. Третій Рим: імперія проти України. Історико-політичний нарис / Г. Д. Темко. – К.: Міжн. агенція «ВесZone», 2004. – С. 80.
7. Драгоманов М. Политические сочинения. Т. I. Центр и окраины / М. Драгоманов. – М. : Тип. Т-ва И. Д. Сытина, 1908. – С. 80.
8. Стоколос Н. Г. Конфесійно-етичні трансформації в Україні (XIX – перша половина XX ст.): монографія / Н. Г. Стоколос. – Рівне: РІС КСУ – ППФ «Ліста – М», 2003. – С. 112.
9. Слободянюк П. Я. Українська церква: історія руїни і відродження. Наукове видання присвячене 2000-літтю Різдва Христового / П. Я. Слободянюк. – Хмельницький, 2000. – С. 114.
10. Грушевский М. С. Очерк истории украинского народа / Примеч. В. М. Рычки, А. И. Гуржия / М. С. Грушевский. – К. : Лыбидь, 1990. – С. 244.
11. Кондаков Ю. Е. Духовно-религиозная политика Александра I и русская и православная оппозиция (1801–1825) / Ю. Е. Кондаков. – СПб. : Нестор, 1998. – С. 94.
12. Мирошниченко П. Я. Культура русского и украинского крестьянства конца эпохи феодализма (1760–1861 гг.): учеб. пособ. / П. Я. Мирошниченко. – Донецк : ДонИИИ, 1999. – С. 77.
13. Горчаков М. И. Церковное право: Краткий курс лекций. Испр. и доп. изд. / М. И. Горчаков. – СПб. : [б. и.], 1909. – С. 17.
14. Миронов Б. Н. Новое видение истории России XVIII – первой половины XIX века / Б. Н. Миронов // Вопр. истории. – 2001. – № 11–12. – С. 155.
15. Хитровська Ю. В. Одержавлення православної церкви у XVIII – середині XIX ст. та його ідеологічні наслідки / Ю. В. Хитровська // Сторінки історії: Зб. наук. праць. – Вип. 23 / Відп. ред. Н. Ф. Гнатюк. – К.: ІВЦ Вид-во «Політехніка», 2006. – С. 30.
16. О ревизии протоиереем Иоанном Скворцовым Подольской епархии // ПЕВ. Прибавление. – 1890. – № 51. – С. 1136.
17. Доброловский К. Деятели времени воссоединения Подолии с Россией / К. Доброловский // ПЕВ. Часть неофициальная. – 1893. – № 9–10. – С. 143.

18. Главные моменты развития православно-русского дела в столетний период существования Подольской епархии // ПЕВ. Часть неофициальная. – 1895. – № 41. – С. 1006.
19. Драгоманов М. П. Историческая Польша и великорусская демократия / М. П. Драгоманов. – К. : Тип. М. Э. Заездного, 1917. – С. 9-10.
20. Полное собрание законов Российской империи. – Т. 23. – СПб., 1830. – С. 509-511.
21. Вольный. Исторические судьбы Юго-Западного края. С высочайшего соизволения издано при М-ве внутр. дел П. Н. Батюшковым. – СПб. : Тип. Т-ва «Общественная польза», 1888. – С. 238.
22. Центральний державний історичний архів України в м. Києві, ф. 212, оп. 1, спр. 2, арк. 2-4.
23. Там само, спр. 3, арк.2-3; Там само, спр. 13, арк.1-1зв.
24. Державний архів Вінницької області, ф. Д-506, оп. 1, спр. 1, арк. 1-3; Державний архів Хмельницької області, ф. 315, оп. 1, спр. 1112, арк. 3-8; Дашкевич Я. Унія українців та унія вірменів: порівняльні аспекти // Берестейська унія (1596-1996). Статті і матеріали / Ярослав Дашкевич. – Львів, 1996. – С. 94.
25. Сверстюк Є. Свобода слова і культурної думки / Є. Сверстюк // Україна в сучасному світі: Матеріали наук. конф. Респ. асоц. українців, 15-16 черв. 1990 / [Є. Сверстюк та ін.]; Респ. асоц. українознавців. – К.: [б. в.], 1990. – С. 15.
26. Марчук В. Церква, духовність, нація – Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст. / Прикарп. ун-т ім. В. Стефаника / Василь Марчук. – Івано-Франківськ : Плай, 2004. – С. 67.
27. Дорошенко Д. Історія України: В 2 т. – Т. 2. (від половини XVII століття) / Дмитро Дорошенко. – К. : Глобус, 1991. – С. 71-72.
28. Там само. – С. 289.
29. Державний архів Хмельницької області, ф. 315, оп. 1, спр. 1101, арк. 2-54; Там само, спр. 1106, арк. 1-8; Там само, спр. 1107, арк. 1-225; Там само, спр. 1114, арк. 5-5зв.
30. Там само, 1105, арк. 66-67.
31. Там само, спр. 1117, арк. 16-22; Там само, спр. 1120, арк. 1-150; Там само, спр. 1123, арк. 1-18.

A. Filinyuk. Orthodox Church in ethnic-religious transformations in the Right-Bank Ukraine at late eighteenth – first half of the nineteenth century. In this article an attempt is made to clarify the reasons, trends and characteristics of ethnic-religious changes in the Right-Bank Ukraine on the basis of a significant number of archival and published documents, and by studying and interpretation of scientific literature.

Also it is found out the place of the Orthodox Church in the ethnic religious situation since its accession to the Russian Empire in the 1793–1795 to the middle of the nineteenth century.

The author emphasizes what were the factors that influenced the transformation of the church and religious life of the region.

It is highlighted how the place and role of clergy was influenced by transferring them to public funding.

The position, that the state neutralized the Orthodox Church as a rival for power and as a factor of Ukrainian national and political separatism, is justified.

In the article is noted that with the joining of the Right Bank to the political body of the empire, national factor prevailed over religious, though often performed under religious cover.

It is proved that the czarism government took strict control of religious life. All religious activities were aimed to neutralize the Polish centralism and Ukrainian separatism and possible alliance of ruling class and the peasantry, which was observed in society.

The scientist reproduces the situation in which the Orthodox Church after movement to the center of public life and the social and political processes started increasingly losing a purely ecclesiastical character and strived for the formation of social and cultural space of Russian type and provided essential political and economic activities of the czarism religious connotation.

Key words: *ethnic-religious changes, Right-Bank Ukraine, Orthodox church, the Church hierarchy, the state church.*

Отримано: 16.10.2014 р.

УДК 329(477)"1905"

О. Федьков

СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНОЇ СПІЛКИ

О. Федьков. *Становлення Української соціал-демократичної спілки. У статті характеризується процес становлення Української соціал-демократичної спілки у січні-серпні 1905 р.: створення центрального керівного органу та місцевих партійних організацій, розгортання видавничої та агітаційно-пропагандистської роботи. З'ясовується статус Спілки у складі РСДРП.*

Ключові слова: *Українська соціал-демократична спілка, видавнича діяльність, агітація, конференція, селяни та сільськогосподарські робітники.*

А. Федьков. *Становление Украинской социал-демократического союза. В статье характеризуется процесс становления Украинской социал-демократического союза в январе-августе 1905 г.: создание центрального руководящего органа и местных партийных организаций, развертывание издательской и агитационно-пропагандистской работы. Выясняется статус Союза в составе РСДРП.*

Ключевые слова: *Украинская социал-демократический союз, издательская деятельность, агитация, конференция, крестьяне и сельскохозяйственные рабочие.*